

УДК 378.091.64(049.32)

**ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО КОМПОНЕНТА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ**

Ю.А.Прилюк

Анотація. У статті розкривається сутність полікультурної компетенції, а також розглядаються методичні особливості формування полікультурного компонента професійної компетентності майбутніх учителів.

Ключові слова: гуманізація та інтеграція освіти, педагогічні кадри нової генерації, полікультурна компетентність, професійна підготовка, інтерактивні методи навчання.

Аннотация. В статье раскрывается сущность поликультурной компетенции, а также рассматриваются методические особенности формирования поликультурного компонента профессиональной компетентности будущих учителей.

Ключевые слова: гуманизация и интеграция образования, педагогические кадры новой генерации,

Annotation. *The article reveals the essence of multicultural competence and considers methodological features of the formation of multicultural component of future teachers' professional competence.*

Keywords: *humanization and integration of education, teaching staff of the new generation, polycultural competence, training, interactive teaching methods.*

Постановка проблеми. На початку XXI все більш нагальною постає проблема мирного співіснування й продуктивного співробітництва людей різних націй, віросповідань, прибічників різних стилів життя, представників різних культур, тобто проблема діалогу культур. Тенденції розвитку світового співтовариства свідчать про те, що в глобальному масштабі єдиним шляхом до прогресу людства є інтеграція на рівні виробництва, споживання, формування національної самосвідомості, розвитку міжкультурних зв'язків. Слід усвідомити, що прийшов час переосмислення ціннісних орієнтирів освітньої політики. Відповідно, підвищуються вимоги і до професійного рівня вчителя, зростає роль його власної відповідальності за результати своєї праці. Сучасний учитель повинен одночасно усвідомлювати себе носієм національних цінностей і мати планетарне мислення. За своєю природою це новий погляд на світ, його проблеми, можливі шляхи їх розв'язання, боротьба за виживання людства, збереження навколишнього середовища, шлях до миру й благоденства, відмова від застарілих стереотипів і норм [5, с. 13].

Отже, актуальним завданням для системи освіти на сьогодні є забезпечення кадрами нового покоління педагогів, які б в умовах полікультурного освітнього простору, гуманізації та інтеграції освіти, науки і культури були б спроможні до постійного самовдосконалення, підвищення свого культурного, фахового рівня, професійної майстерності, а саме були компетентними відповідно до вимог сучасного багатокультурного середовища [7].

Мета статті: теоретично обґрунтувати методичні особливості формування полікультурної компетентності майбутнього вчителя у процесі його професійної підготовки.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз наукових джерел показав, що зараз відсутнє єдине розуміння категорії «компетентності».

Експерти країн Європейського Союзу визначають поняття компетентності як «здатність застосовувати знання й уміння», що забезпечують активну реалізацію навчальних досягнень у нових ситуаціях, як здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби, діяти та виконувати поставлені завдання. В останніх публікаціях ЮНЕСКО поняття компетентності трактується як поєднання знань, умінь, ставлення і цінностей, застосовуваних у повсякденні. Згідно з дефініцією Міжнародного департаменту стандартів для навчання, досягнення та освіти (International Board of Standards for Training, Performance and Instruction – IBSTPI) поняття компетентності визначається як спроможність кваліфіковано провадити діяльність, виконувати завдання або роботу. При цьому поняття компетентності містить набір знань, навичок і ставлень, що дають змогу особистості ефективно діяти або виконувати функції, спрямовані на досягнення певних стандартів у професійній галузі або діяльності [1].

У вітчизняних психолого-педагогічних дослідженнях компетентність розглядається з інших позицій. Так, В.С.Безрукова визначає компетентність як володіння знаннями й уміннями, що дозволяють висловлювати професійно грамотні судження, оцінки і думки [2, с.46]. Ю.Г.Татур вважає, що компетентність – це якість людини, яка завершила освіту на певному рівні, що виражається у готовності (здібності) до успішної (продуктивної, ефективної) діяльності з урахуванням її соціальної значущості та соціальних ризиків, які можуть бути з нею пов'язані [6, с. 12].

«Професійну компетентність педагога правомірно розглядати, – вважає Н.В.Кухарев, – як високий рівень його підготовки, обумовлений знанням стратегії продуктивної педагогічної діяльності, її структурних компонентів і критеріїв вимірювання ступеня її продуктивності. Це знання і досвід педагога, здатного прогнозувати можливі результати своєї діяльності, діагностувати їх, аналізувати педагогічну ситуацію і моделювати ефективну систему дій з метою досягнення високих результатів, обґрунтовувати і коригувати власну діяльність» [4, с. 42].

Загалом, в теорії і практиці вищої освіти накопичено значний досвід, який може стати основою формування полікультурної компетентності майбутніх учителів: розкрито зміст поняття полікультурності (Р.Антонюк, М.Денисенко, Г.Єлізарова, І.Макаренко, П.Сисоєв), полікультурного підходу в освіті (О.Ковальчук); визначено роль полікультурності у вихованні (І.Лощенкова, Г.Розлуцька, І.Алексащенко, Л.Данилова, В.Долженко, О.Щеглова), педагогічні передумови професійної підготовки вчителя для роботи в поліетнічному просторі (О.Дубасенюк); формування полікультурної

компетентності у студентів (Л.Данилова, І.Соколова, О.Щеглова).

Завдання статті: 1) Розкрити сутність саме полікультурної компетентності; 2) Висвітлити методичні особливості формування полікультурної компетенції у процесі професійної підготовки;

3) Аналізувати діяльність викладача та студентів у контексті реалізації компетентнісного підходу.

Виклад основного матеріалу. 1. Полікультурна компетентність – це принципово нова якість професійної підготовки, що відображає високий рівень кваліфікації і професіоналізму фахівця, покликаною працювати в багатонаціональному освітньому середовищі. Вона характеризується сформованістю комплексу культурологічних знань (не тільки рідної культури, але й інших), розумінням культурного різнобарв'я навколишнього світу, здатністю, готовністю до міжкультурної взаємодії. Володіння полікультурною компетентністю обумовлює наявність певного досвіду у міжособистісних відносинах з представниками різних культур, етносів, націй, уміння застосовувати свої знання у процесі міжкультурної комунікації. Поняття «полікультурна компетентність» включає також прийняття відповідальності, повагу і толерантне ставлення до інших та вміння жити з людьми різних культур, мов або релігій. Полікультурна компетентність, будучи інтегральною якістю особистості, сплавом її досвіду, знань, умінь і навичок, може служити показником як готовності до міжкультурної взаємодії, так і здатністю до грамотного, обґрунтованого розв'язання тих чи інших завдань у багатокультурному середовищі.

2. Логічним початком будь-якої діяльності є усвідомлення мети. Мета професійної підготовки як компонент педагогічного процесу та як передбачений кінцевий результат навчання полягає у формуванні та розвитку особистості студента як професіонала у тій чи іншій сфері, розкритті його професійних здібностей. У контексті нашого дослідження формування полікультурної компетентності повинно бути направлено на: 1) формування мотивів педагогічної діяльності у полікультурному освітньому просторі, уявлень про свою соціальну роль, стійкого інтересу до історії, культури, життя інших народів; 2) формування полікультурної грамотності, яка припускає оволодіння системою знань про етнічну та культурну багатоманітність, традиції, звичаї народів, які населяють певну територію, знайомство з особливостями і методикою роботи в полікультурному освітньому просторі; 3) розвиток умінь використовувати полікультурні знання в педагогічній діяльності, оволодіння способами та прийомами міжкультурної комунікації і взаємодії; 4) формування професійно значущих особистісних якостей, таких як гнучкість, комунікабельність, відкритість, здатність до співробітництва, толерантність; 5) забезпечення установки на професійно-особистісний розвиток й становлення, формування рефлексивної оцінки власної діяльності, своїх особистісних властивостей і якостей як майбутнього фахівця [7].

Зміст професійної підготовки реалізується через певні методи, форми і засоби навчання. Загальнодидактичне трактування методів навчання: «Як навчати?» у реаліях компетентнісного підходу може бути переформульоване «Як навчати, щоб сформувати компетентність?».

У контексті нашого дослідження ефективними методами є ті, що передбачають активну діяльність та взаємодію всіх учасників педагогічного процесу. Це, на нашу думку, сприятиме формуванню полікультурних знань, умінь і навичок міжкультурної взаємодії, створенню атмосфери співпраці, що базується на засадах взаємоповаги та толерантного ставлення один до одного.

З численного арсеналу методів навчання найбільш адекватними завданням компетентнісного підходу, на наш погляд, є інтерактивні й продуктивні методи. Інтерактивні методи навчання засновані на демократичному стилі взаємодії і ґрунтуються на діалозі, моделюванні ситуацій вибору, вільного обміну думками, авансуванні успіху. Вони спрямовані на самостійний пошук рішень, завдяки чому посилюється мотивація, також сприяють розвитку критичного мислення, ініціативи і творчості. До таких методів відносяться рольові й ділові ігри, драматизація, психолого-педагогічні тренінги, бесіди, диспути, лекції, семінари тощо. Вони сприяють посиленню мотивації, розвитку творчого мислення, удосконаленню навичок взаємодії між представниками різних культур. Але, що є дуже важливим, вони ґрунтуються на навчанні у взаємодії, яка передбачає організацію спільної роботи, налагодження контактів задля розв'язання навчальних завдань, взаємонавчання, актуалізацію досвіду безконфліктних відносин [7].

На думку М.Денисенко, одним із засобів формування полікультурної комунікативної компетенції є читання англомовних культурно-країнознавчих текстів. Запропонована система вправ для домашнього читання сприяє розширенню філологічного й культурологічного кругозору майбутнього вчителя, вихованню в нього художнього смаку, розвитку логічного й критичного мислення, формуванню мовної та мовленнєвої компетенції [3, с.16 – 17]. Вправи класифіковано на чотири типи: рецептивні, рецептивно-репродуктивні, рецептивно-продуктивні та продуктивні або творчі.

Вправи рецептивного типу – це власне читання текстів культурно-країнознавчої тематики. Вправи

рецептивно-репродуктивного типу використовуються для усунення лексичних і граматичних труднощів, для формування прогностичних навичок та вмінь, а також для розширення культурно-країнознавчого кругозору майбутніх учителів. Виконуючи ці вправи, учні мають зрозуміти й відтворити або доповнити подану культурологічну інформацію в ситуаціях іншомовної комунікації. Рецептивно-продуктивні вправи спрямовані на виховання самостійності, ініціативності особи, що виявляються через прагнення зрозуміти й оцінити інформацію, розпізнати зв'язки, що існують між новими і вже відомими культурними явищами, знайти нестандартні шляхи розв'язання проблеми. Продуктивні або творчі вправи розвивають критичне мислення учнів, їхню пізнавальну активність та самостійність у розв'язанні навчальних завдань [3, с.17].

Проте маємо відзначити, що головною ознакою, визначальною рисою методів навчання є активна діяльність тих, хто навчається. Інформаційно-рецептивні та репродуктивні методи навчання очевидно не є спроможними повною мірою забезпечити досягнення мети формування компетентності майбутніх фахівців. Використання цих методів має сформувати базу для реалізації активних методів навчання, так само як діяльність репродуктивного рівня має стати підґрунтям конструктивної та творчої діяльності. Тому повністю відмовлятися від інформаційно-рецептивних та репродуктивних методів не є доцільним, але перегляд їх ролі в структурі професійної підготовки та необхідність зменшення їх питомої ваги на користь продуктивних методів навчання є очевидним.

Щодо формування полікультурної компетентності, то можливості продуктивного навчання вбачаються у розробці проектів полікультурної спрямованості. Проектні завдання розглядаються як особливий вид пізнавальної активності студентів, мотивований проблемним протиставленням відомого й невідомого, що має на меті активізацію процесу пізнання й осмислення нового. Зміст проектних завдань полягає у самостійній роботі над темою або проблемою, зазначеною або обраною самостійно. Проекти можна створювати колективно та індивідуально. Спочатку треба визначити чіткий план роботи, а для колективу ще й розподіл завдань. За часом проекти можуть бути короткі та тривалі (кількамісячні). Після написання проекту відбувається його презентація перед аудиторією. Наприклад, можна запропонувати такі теми: «Ставлення українців до національних меншин», «Чи існує расизм в Україні?», «Риси, які батьки різних країн хотіли б бачити в своїх дітях» тощо. У проектах можуть бути представлені і професійно-значущі якості полікультурно компетентного педагога, і необхідні йому вміння та навички міжкультурної взаємодії. А також можна показати, в яких галузях знань повинен бути експертом учитель майбутнього [7].

Наведемо приклад рольової гри «Дитячий расизм», яка може бути запропонована студентам (рольова гра проводиться англійською мовою). На початку викладач знайомить студентів з ситуацією: до школи викликаються батьки учня Тома Брауна, якого звинувачують у расовій дискримінації по ставленню до однокласників. Події відбуваються в англійському містечку.

Батьки ведуть бесіду з учителями та директором школи про поведінку сина. Серед студентів розподіляються ролі батьків – містера та місіс Браун, учителя англійської мови міс Уайт, яка є також класним керівником, учителя хімії місіс Блек, помічника класного керівника та директора школи містера Уоррена, а також однокласників. «Учителі», «батьки» та «однокласники» отримують свої завдання. Так, батьки повинні підготувати питання про поведінку сина поза школою, його ставлення до дітей інших національностей. Вони також мають попросити поради в учителів. Що стосується «вчителів», то вони повинні пояснити «батькам» причину, з якої їх викликали до школи, підготувати питання про поведінку Тома вдома, а також подумати над тим, які поради вони можуть дати «батькам» дитини. «Однокласники» мають розповісти про поведінку Тома в класі. Після знайомства з ситуацією й завданнями розподіляються ролі, роздаються рольові картки, в яких визначена рольова поведінка кожного учасника гри. Наведемо приклад рольової картки:

Міс Уайт. Ви викладаєте англійську мову й одночас є класним керівником Тома Брауна. Ви стурбовані поведінкою хлопця: він дуже грубий з однокласниками, які є представниками інших національностей. Том принижує та знущається над дітьми лише через колір їхньої шкіри та національне походження.

Аналогічні картки отримують усі учасники. Самі студенти аналізують свої дії, оцінюють прояв своєї полікультурної компетентності в конкретній педагогічній ситуації. Ця робота сприяє також формуванню адекватної самооцінки студентів, рефлексивному підходу до своєї педагогічної діяльності. Таким чином формується педагогічна самосвідомість майбутніх учителів. У рольовій грі мають бути задіяні всі студенти групи, що прищеплює їм навички кооперативної роботи, у них виховується почуття взаємодопомоги, взаєморозуміння, взаємопідтримки.

Отже, використання проектів дозволяє використовуючи найменші затрати ресурсів, створити в навчальному процесі умови діяльності, максимально наближені до реальних. Проектні завдання

передбачають поєднання технології створення освітніх ситуацій, у яких майбутній учитель ставить та розв'язує власні задачі, з технологією супроводу самостійної діяльності студента. Це є ефективним, оскільки стимулює практичну діяльність майбутніх фахівців та дозволяє формувати весь набір компетентностей, в тому числі й полікультурну.

3. Діяльність головних суб'єктів процесу професійної підготовки в контексті реалізації компетентнісного підходу також набуває певних змін. Нові акценти в діяльності викладача пов'язані з перерозподілом пріоритетів його функцій – від інформаційної до організаторської, консультативної, управлінської. Викладач має бути не транслятором інформації, а організатором спрямованої на розв'язання навчальних завдань діяльності студентів. Закономірною є також зміна акцентів і в студентській діяльності — вона має бути активною, передбачати самостійну та самоосвітню роботу. Тільки за таких умов можна досягти високого рівня компетентності майбутніх спеціалістів як інтегрованого результату професійної підготовки.

На наш погляд, лише при застосуванні усього арсеналу визначених компонентів можна досягти ефективності запровадження запропонованої педагогічної технології, результатом якої є високий рівень сформованості полікультурної компетентності майбутніх учителів.

Висновки. Отже, проблема підготовки педагогічних кадрів нової генерації в контексті гуманізації і демократизації освіти в Україні постає сьогодні особливо гостро й пов'язана з тенденціями розвитку світового співтовариства. Тому у процесі професійної підготовки відповідно до нових освітніх стандартів, необхідно у майбутніх фахівців формувати саме компетентність, яка є складним особистісним утворенням, потенціалом, здатністю випускника кваліфіковано вирішувати завдання в різних сферах людського існування. Незважаючи на значну увагу дослідників до питання професійної підготовки студентів педагогічних ВЗО, проблема формування полікультурної компетентності майбутніх учителів досі не розв'язана і потребує подальших розробок.

З метою досягнення позитивних результатів при формуванні полікультурної компетентності майбутніх учителів загальноосвітніх шкіл звернемо увагу на такі моменти:

По-перше, не тільки під час занять з психолого-педагогічних дисциплін і педагогічної практики, але й на заняттях з професійної науково-предметної підготовки необхідно приділяти час питанням полікультурності, орієнтувати майбутніх учителів на самооцінку власної діяльності, своїх особистісних властивостей і якостей як майбутніх фахівців. Це дозволить їм повною мірою усвідомлювати себе у професійній ролі, оцінювати свої можливості, переваги й недоліки. По-друге, використання інтерактивних методів навчання і проектних методик на заняттях з дисциплін циклу професійної та практичної підготовки сприятиме формуванню професійної культури майбутніх учителів, розвитку їхнього творчого потенціалу, комунікативних умінь, пізнавальної активності.

Отже, ми вважаємо, що врахування цих методичних аспектів надасть можливість на якісно новому рівні розв'язати проблему формування полікультурної компетентності студентів педагогічних ВНЗ, майбутніх учителів загальноосвітніх шкіл.

Література

1. Spector, J. Michael-de la Teja, Peana. ERIC Clearinghouse on Information and Technology Syracuse NY. Competencies for Online Teaching. ERIC Digest. Competence, Competencies and Certification. – P.1.
2. Безрукова В.С. Педагогика. Проективная педагогика: Учебное пособие для инженерно-педагогических институтов и индустриально-педагогических техникумов/ Безрукова В.С. – Екатеринбург: Деловая книга, 1996. – 344 с.
3. Денисенко М.В. Формування в учнів старшої школи полікультурної комунікативної компетенції / М.В. Денисенко // Іноземні мови. – 2007. – №2. – С. 16 – 22.
4. Кухарев Н.В. Формирование и стимулирование профессиональной компетентности педагога – одна из важнейших акмеологических проблем/ Кухарев Н.В. // Адукацыя і выхаванне. – 1996. – № 8. – С. 37 – 51
5. Рибянцева К.А. Компонентно-структурный анализ професійної компетентності вчителя іноземних мов // Англійська мова та література. – № 19 – 21. – С. 12 – 23.
6. Татур Ю.Г. Компетентность в структуре модели качества подготовки специалиста / Татур Ю.Г. // Высшее образование сегодня. – 2004. – №9. – С. 8 –13.
7. Чередниченко Л.А. Методичні особливості формування полікультурної компетентності майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки // http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znphnpu_ped/2010_36/10.html